

- **Prof. Dr. Sahip BEROJE**, *Farklı Bakış Açılılarıyla İrtidat Suçu ve Cezası*, Fecr Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2014, 206 s.

Değerlendiren: Dr. Öğr. Üyesi İsmail NARİN*

Müslüman bir kişinin kendi iradesiyle İslâm dininden çıkmasını ifade eden irtidât, dinî özgürlüğün sınırları bağlamında hâlâ güncelliğini sürdüren konular arasında yer almaktadır. İslâm, fertlerin inanç hürriyetlerini ve kanaatlerini ifade etmelerini teminat altına alan bir tutuma sahiptir. Buna mukabil, dinden dönme fiilinin suç telakki edilmesi ve ceza hukuku alanında değerlendirilmesi İslâm'ın inanç özgürlüğüne yaklaşımını düzenleyen ilkeleriyle tezat teşkil ettiği kanaati günümüzde oldukça yaygındır.

Değerlendirmeye çalışacağımız kitabın yazarı çalışmasının amacını özet olarak şöyle ortaya koymaktadır: Çağımıza hâkim olan hukuk anlayışında, bir dini bırakmak veya başka bir dine girmek, en temel haklardan sayılmaktadır. Bu yönde öngörülen cezaî bir müeyyide de, kişinin vicdanî ve dinî kanaatleri üzerine baskı kurmak şeklinde telakki edilmektedir. Bu durum ise İslâmî kaynaklardaki irtidât ile ilgili hükümlerin eleştirisini beraberinde getirmektedir. Bilindiği gibi fukahanın ekseriyeti irtidât konusunda varit olan nas, rivâyet ve uygulamalara dayanarak mürtedin öldürülmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Ancak modern dönemde birçok araştırmacı İslâm toplumunun oluşum safhasındaki özel konumu ve nasların o günün şartları doğrultusunda yorumlanmış olabileceği varsayımından hareketle, irtidâtla ilgili nas ve içtihatların yeniden değerlendirilmesi gerektiği kanaatini serdetmiştir. Öte yandan İslâm hukukunun bu konudaki yaklaşımı günümüz dünyasında Ortaçağ zihniyetinin ürünü olarak takdim edilmekte ve İslâm'ın yıpratılması için bir araç olarak kullanılmaktadır. (s. 9-11)

Modern çağın değerleri ve hukuk anlayışından kaynaklanan itirazların da etkisiyle, irtidât suçu ve cezası yeniden tartışılmaya açılmış, bu konuda dikkate değer bir literatür oluşmuştur. Daha önce *Ceza Muhâkemesi Hukuku Açısından İslâm İspat Hukuku* (Fecr Yay., Ankara 2007) ile *Günümüz ve İslâm Ceza Hukukunda Af* (Fecr Yay., Ankara 2013) gibi ceza muhakemesi ve ceza hukuku sahalarındaki çalışmalarıyla tanıdığımız yazar, bu eserinde irtidât suçunun cezasıyla ilgili nasları incelemekte ve fukahanın görüşlerini değerlendirmektedir. İrtidât fiiline ceza ön-

* Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, ismailnarin@gmail.com

gören naslara ve fıkıh kaynaklarındaki hükümlere makul izahların getirilmesini zorunlu kılan günümüz baskın düşünce anlayışlarını da dikkate alarak eserinde genel olarak şu soruların cevabını aramaktadır: *İslâm inanç konusunda kimsenin zorlanmayacağını kesin bir şekilde hükme bağlamıştır, o halde İslâm'dan çıkan kişinin öldürülmesini emreden nasların izahı nedir? Bu durum, kişiyi bir inancı kabule zorlamak değil midir? İrtidât cezasının amacı mürtedi İslâm'ı kabule zorlamak mıdır, yoksa bu cezanın idarî, siyasî veya başka nedenleri mi vardır?* (s. 43)

Bu soruların da çizdiği çerçevede yazar, amacını; “inanç hürriyetini kısıtlama olarak lanse edilmeye çalışılan irtidâtle ilgili nasların ve ahkâmın nasıl bir tarihi arka plana sahip olduğunu göstermek, bunların günümüz değerleri ve şartları açısından da makul bir izahının olduğunu göstermek” şeklinde açıklamıştır. Bu doğrultuda çalışmasını yürütürken nasları veya şer’î hükümleri günümüz hukuk anlayışına uyarlamaya çalışmak gibi bir gaye gütmeyeceğini ve irtidât cezasını düzenlediği ileri sürülen naslara getirdiği yorumda da İslâm adına asla özür dileyici bir tavra girmediğini ifade etmiştir. (s. 11)

İrtidât konusu, eserde sekiz başlıkta incelenmiştir. İrtidâtın tarihsel serüveninin anlatıldığı giriş bölümünden sonra sırayla “İrtidât Kavramı, Kur’an ve Sünnet Naslarında İrtidât Cezası”; “Sahâbe ve Tabiün Âlimlerinin İrtidât Cezası İle İlgili Görüş ve Uygulamaları”; “Mürtedin Hükümü Hakkında Fıkıhî Görüşler”; “Mürtedin Cezası Konusunda Ortaya Çıkan Yeni Görüşler”; “İrtidât Cezasının Farklı Açılardan Değerlendirilmesi”; “İslâm Âlim ve Düşünürlerinin İrtidât Cezası İle İlgili Aklı İzahları”; “İrtidât Cezasının Günümüz Hukuk Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi” konu başlıkları yer almıştır.

İslâm öncesi dinlerde ve medeniyetlerde din değiştirmeye olan yaklaşımın anlatıldığı **Giriş** kısmında (s. 13-43) yazar irtidât cezasının İslâm’a has olmadığını göstermeye çalışmıştır. Kur’an öncesi ilâhî kitaplarda, Grek ve Roma medeniyetleri ile Kur’an’da adı zikredilen bazı putperest toplumlarda irtidât fiilinin suç olarak değerlendirildiğini belirtmekte ve ağır şekilde cezalandırıldığına dair örnekler vermektedir. Fakat modern Batı düşünce ve hukukunun din değiştirme fiiline bakışının geçmiş medeniyetlerin uygulamasından ayrıştığını belirten yazar, araştırmanın zihni arka planını da tasvir eden şu temel soruyu sormaktadır: *Geçmiş toplumlarda irtidât edenlere ağır cezaların verilmesinin tek nedeni salt din değiştirmek midir, yoksa bunda bir takım siyasî ve toplumsal faktörlerin de etkisi var mıdır?* (s. 13) Kitabın ilerleyen bölümlerinde görüldüğü gibi, araştırma boyunca, irtidât suçunun ceza müeyyidesini anlamlandırmada siyasî ve toplumsal faktörlerin etkisinin daha baskın olduğu düşüncesine yapılan vurgu hâkimdir. Bundan dolayı, İslâm’ın mürtede

ölüm cezasını takdir edişinin sebeplerinin anlaşılmasını sağlamak için geçmiş medeniyetlerin bu suça yaklaşımlarına dikkat çekilmiştir. Mesela, gerek Yahudilik ve Hıristiyanlıkta gerekse Grek ve Romalılarda din değiştirenler azap ve işkence niteliğine sahip ölüm şekilleriyle cezalandırılmışlardır. Ashâbü'l-uhdûd ateş çukurlarına atılmış; Hz. İbrahim ateşte yakılmak istenmiş; Firavun, iman eden sihirbazlara ceza uygulamış ve İsrailoğulları'nın erkeklerini öldürüp kadınlarını sağ bırakmak suretiyle cezalandırmıştır. Ashab-ı Kehf hadisesi de geçmiş kavimlerde irtidâdın suç kabul edildiği ve ağır cezaların yaygın şekilde tatbik edildiğini göstermektedir. (s. 17-19) Yazar hem ilâhî menşeli dinlerde hem diğer batıl din ve medeniyetlerde, dinden dönenlere verilen cezalar için ileri sürülen tek gerekçenin salt din değiştirmek olmadığı düşüncesindedir. Din değiştirenlere bu denli ağır cezaların reva görülmesinin sebebini de o günkü toplumsal yapıda irtidâdın *kurulu düzene baş kaldırmak* ve *toplumu bölmek* gibi suçlara tekabül ettiği gerçeğiyle izah etmektedir. Yazara göre bu fiil, günümüzde, bir devletin anayasal ideolojisini reddetmek ve vatana ihanet suçlarıyla örtüşmektedir. Nasıl günümüz hukukunda bu iki suç için ağır cezalar düzenlenmişse, aynı mantıktan hareketle geçmiş toplumlarda da dinden dönme için en ağır cezalar tanzim edilmiştir. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in mürtedlere ölüm cezasını takdir etme sebebinin anlaşılabilmesi için sadece ilgili nasların ve rivayetlerin incelenmesi yeterli değildir; ayrıca irtidât fiilinin hem geçmiş toplumların anlayışında hem de günümüz hukukunda hangi suça tekabül ettiğinin anlaşılması gerekir. (s. 24)

Yazar, *Kur'an ve Sünnet Naslarında İrtidât Cezası* (s. 45-74) başlığında din değiştirmeye ilgili nasları kapsamlı olarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeler kısaca şöyle özetlenebilir: Kur'an'da irtidâttan açıkça bahseden âyetlerden bir kısmı Ehl-i kitap'la, bir kısmı münafıklarla, bir kısmı da iman edip tekrar irtidât edenlerle ilgilidir. Tevbe Suresi'nin 74. âyeti hariç, bu âyetlerin hiç birinde mürted için mahiyeti ve şekli belli dünyevî bir cezadan bahsedilmemekte, sadece uhrevî azaptan haber verilmektedir. Münafıkların bir ihanetini açıklamak üzere inmiş olan Tevbe Suresi'nin 74. âyetinde münafıkların, dünyada da ahirette de elem verici bir azaba çarptırılacağından haber verilmekle beraber dünyevî cezanın ne olduğu belirtilmemiştir. Ayrıca bu âyet normal mürtedler için değil münafıklar hakkında nâzil olmuştur. İslam hukukuna göre, küfürlerini gizledikleri ve Müslümanlar gibi davrandıkları sürece münafıklara irtidâtla ilgili hükümler uygulanmaz. Münafıklar için söz konusu edilen bir cezadan kendileri muaf tutulurken, aynı âyetten normal mürtedler için bir ceza hükmü çıkarılmaya çalışılmasının izahı yoktur. (s. 48-51) İrtidâdın dünyevî cezasına Kur'an'dan gösterilen diğer bir

delil ise Bakara Suresi'nin 217. âyetidir: "...Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünyada da ahirette de amelleri boşa gitmiştir." Fıkıh kaynaklarında bu iki âyette belirtilen *dünyevî azap* ve *amellerin boşa gitmesi* ifadeleri ile mürtede uygulanmak üzere ölüm cezasının kastedildiği ifade edilmektedir. Yazar salt bu âyetlerden hareketle, mürtedin boynu vurulur şeklinde mahiyeti belli bir cezaya hükmedilemeyeceğini, ilgili hadisler olmasaydı bu âyetlerden yola çıkarak mürted için dünyevî bir ceza takdir etmenin mümkün olmayacağını belirtmektedir. Nitekim ulema irtidât cezasını, âyetlerin bu kapalı anlamı üzerine değil, sünnetin açık naslarına dayandırmaya özellikle dikkat etmiştir. (s. 52-56) Bu bağlamda mürtedin cezasının ölüm olduğu konusunda fıkıh kitaplarında genellikle delil gösterilen rivayetler "*Dinini değiştireni öldürünüz.*" hadisi, Hz. Peygamber'in Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken kendisine söylediği "*Hangi adam dinden dönerse, dönmesi için tövbeye davet et, dönmezse öldür.*" hadisi ile "*Zina eden evli, başkasını öldüren kâtil, dininden ayrılarak İslâm cemaatini terk eden kişi*"nin kanının helâl olacağını bildiren hadistir. Fakihler bu rivayetlere dayanarak, verilecek cezanın ölüm olduğu görüşüne sahiptirler ve mezhepler arasında konuyla ilgili önemli bir görüş ayrılığı da bulunmamaktadır. (s. 56-58)

Yazar, bu bilgiler çerçevesinde şu tespitlerde bulunmaktadır: İrtidât cezasına delil gösterilen hadislerde senet ve lafzî delâlet açısından bir problem görünmemektedir. Lakin bu konuda farklı sonuçlara açık rivâyetler ve uygulamalar bulunmaktadır olup bunların dikkate alınması gerekir. Mesela yukarıdaki hadis-i şerifin son kısmı Buhârî'de "*veya Allah ve Resûlü'ne harp açıp İslâm'dan irtidat eden kimse*" şeklinde yer almaktadır. Bu rivayette mürtedin cezalandırılması açıkça *Allah ve Resûlü'ne harp açma* şartına bağlanmıştır, yani mutlak lafız mukayyet hâle getirilerek hangi mürtedin öldürülmesi gerektiği beyan edilmiştir. Nesâî ve Ebû Davûd'da yer alan "*İslâm'dan çıkıp Allah ve Resûlü'ne harp açan adam ya öldürülür ya asılır ya da sürgün edilir.*" rivayetinde ise cezalandırılması Allah ve Resûlü'ne harp açma şartına bağlanmış mürted için sadece *ölüm* değil, *asılma* ve *sürgün edilme* şeklinde diğer farklı cezalar da öngörülmüştür. Bu son rivayetteki ziyade, ek bir bilgi olup mürtede bu cezaların da verilebileceğini ifade etmektedir. Yazar, farklı cezalar öngören bu rivayetin önemli muhaddisler tarafından sahih kabul edildiğini, ancak fukaha tarafından hiç itibara alınmadığını savunarak bu sahih rivayetin değerlendirme dışı tutulmaması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır. (s. 59-62).

Hz. Peygamber'in mürtede uyguladığı cezalar bağlamında yazar, kaynaklarda yer alan örneklerin salt din değiştirmekle tefsir edilemeyeceğini belirtmektedir: Bunlardan ilk akla geleni Abdullah b. Ebî Serh adlı vahiy kâtibiyle ilgili irtidât ola-

yıdır. İbn Ebi Serh'in vahiy kâtiplerinden olması ve Mekke'nin fethinden bir müddet önce irtidât edip müşriklere iltihak etmesi, Hz. Peygamber nezdinde normal bir irtidât olarak değerlendirilmemiş ve bu açıdan tövbesi kabul edilmek istenmemiştir. Bu da Hz. Peygamber'in irtidât olaylarında, şahsın durumuna ve olayın mahiyetine göre hareket ettiğini göstermektedir. Diğer bir örnek Müseylimetü'l-Kezzâb ve Esved el-Ansî tarafından çıkarılan isyanlardır. Peygamberlik iddiasında bulunarak adamlarıyla İslâm devletine baş kaldırıp Müslümanlara savaş açan bu iki şahsın öldürülmesini Hz. Peygamber emretmiştir. (s. 68-69) Yazara göre bu örnekler, etkileri ve sonuçları açısından sırf inanç değiştirmeye sınırlı olaylar şeklinde değerlendirilemez. Biri Müslümanların sırlarını müşriklarla paylaşma gibi casusluk suçunu içerirken; diğeri de Müslümanlara savaş açma ve kan dökme gibi askerî suçu barındırmaktadır. Yazar, ölüm cezasının uygulandığı bu hadiselerin yanında bazı irtidât olaylarında her hangi bir ceza uygulanmazken diğer bazılarında ise ölümün de ötesinde çok ağır cezaların verildiğine dikkat çekmektedir. Mesela Uklin veya Ureyne kabilesinden bazı insanların irtidât edip zekât develerinin sahiplerini öldürmeleri üzerine Hz. Peygamber'in emri gereğince katiller yakalattılmış, elleri ve ayakları kestirilip gözleri çıkartılmıştır. Yazara göre burada cezalandırılan grup irtidâttan değil; ihanet, adam öldürme ve yağma gibi birden fazla suçu beraberinde işledikleri için bu tür cezalara çarptırılmışlardır. (s. 70-73)

Sahâbe ve Tabiûn Âlimlerinin İrtidât Cezası İle İlgili Görüş ve Uygulamaları (s. 75-86) başlığında yazar, Hulefâ-yi Râşidîn başta olmak üzere sahabe ve tabiûn fakihlerinden nakledilen farklı görüş ve uygulamalardan hareketle, irtidât cezasının *had* değil, *ta'zîr* grubunda olduğu kanaatini paylaşmaktadır: Ta'zîr, karşılığında had veya keffâret tertip edilmemiş, takdiri hâkime bırakılmış cezalardır. Had ise Allah hakkı olarak miktarı ve mahiyeti Kitap ve Sünnette açık bir şekilde belirlenmiş cezalar olup miktarı kişilere ve şartlara göre değişmez. İster şer'î delilden ister sübut delilinden kaynaklanmış olsun her hangi bir şüphenin bulunmaması had cezasının diğer ayırıcı özellikleri arasında yer alır. Şer'î delilden kaynaklanan şüphe irtidât cezasının *had* değil *ta'zîr* olduğu neticesine götürmektedir. (s. 184)

Mürtedin cezasının belirlenmesinde sahâbenin görüş ve tatbikatından verilen örnekler arasında Hz. Ebubekir dönemindeki Ridde savaşları yer almaktadır. Yazara göre ridde olaylarının kişisel irtidât suçundan ziyade bağı yani İslâm nizamına ve devlete baş kaldırmak suretiyle kamu güvenliğini bozma yönü ağır basmaktadır. Buradaki savaş ve ölüm emri sadece mürtedler için değil isyana katılanların hepsi için verilmiştir. Bu bir isyanı bastırma hareketidir, isyanın bastırılması da bir had uygulaması olarak değerlendirilemez. (s. 75-76)

Yazar ridde olaylarından hareketle mürtedin cezasının ölüm olduğuna hükmedilip edilemeyeceği konusunda şu tespitlerde bulunmaktadır: Ridde olaylarına katılanların tek bir amaç etrafında toplandıkları söylenemez. Peygamberlik iddiasında bulunanların etrafında toplanan, zekât vermemekte direten ve kabile asabiyetiyle hareket eden bu grupların farklı niyet ve sâiklerle hareket ettikleri bilinmektedir. Fakat bu olayların ortak yönü İslâmî yönetime başkaldırı olup dinden dönme değildir. Dolayısıyla ridde hadiselerinden yola çıkarak mürtedin cezasının ölüm olduğuna hükmedilemez. (s. 77)

Mürtedin Hükmü Hakkında Fikhî Görüşler (s. 87-130) başlığında ise mezheplerin konuya bakışı anlatılmıştır. Kaynaklarda mürtede verilecek cezanın ölüm olduğu hususunda icmanın bulunduğu nakledilmiştir. Bunun sebebi ise mürtedin öldürülmesini emreden hadislerin (bk. s. 56-74) sübûtu ve mânaya delaletinin kat'iliği üzerinde ihtilafa götürecek bir hususun bulunmamasıdır. Fakat yazar, kaynaklarda ileri sürülen icma iddiasını ihtiyatla karşılamak gerektiğini belirterek bu iddiaya zıt sahâbe ve tabiîn uygulamalarının bulunduğu dikkat çekmektedir. (s. 91)

Yazar çalışmasında irtidât cezasının illeti üzerinde de durmuştur. Ona göre irtidât cezasının illeti Hanefilerin de savunduğu gibi, mürtedin, muharip duruma geçip İslâm nizamı ve Müslümanlara yönelik tehlike haline gelmesidir. Buna göre mürted, söz ve eylemleriyle Müslümanlara zarar vermeye girişmemişse, sırf irtidâdından dolayı ona ceza vermek gerekmez. Oluşturduğu tehlikenin durumuna göre devlet, ölüm dâhil farklı cezalar takdir edebileceği gibi hiçbir ceza vermeme yetkisine de sahiptir. Bu illet, ceza ile korunmak istenen hukukî yararlar da örtüşmektedir. Çünkü bu ceza ile hedeflenen somut hukukî yarar, tevhid inancını, İslâm nizamını ve Müslüman toplumunu korumaktır. (s. 185)

Bu başlık altında tartışılan konulardan biri kadının, diğeri de çocuğun irtidâdıdır. İrtidât eden erkeğin cezası hususunda icmadan söz edilirken irtidât eden kadına verilecek ceza hususunda ihtilaf edilmiştir. Cumhura göre erkeğe verilecek ceza kadına da uygulanır; Hanefiler ise kadının öldürülmesini nehy eden hadise istinaden mürted kadının öldürülmeyeceğine hükmetmişlerdir. Çocuğun irtidâdı konusunda ise çocuğun irtidâdının sahih olmadığına hükmeden Şâfîiler'in görüşünü benimseyen yazar, bu hükmün nasların açık beyanına ve İslâm'ın temel ilkelerine daha uygun olduğu kanaatini izhar etmektedir. (s. 114-115)

Mürtedin Cezası Konusunda Ortaya Çıkan Yeni Görüşler (s. 131-152) başlığı altında mürtedin cezası konusunda son iki asırda ortaya çıkan farklı görüşler tartışılmıştır. Yazar, mürtedin öldürülmesiyle ilgili fukahânın içtihatlarına karşı

çıkanların görüşlerini delilleriyle sunmuş, bunlardan makul karşıladığı ve makul karşılamadığı görüşlerin tasnifini yaparak konuyu incelemiştir. Şer'î hadlerin âhâd haberle sabit olamayacağı ve Hz. Peygamber'in mürtedleri öldürdüğüne dair hadislerin senet yönünden sahih olmadığı şeklindeki itirazları makul bulmamaktadır. Makul bulduğu itirazlar ise; irtidât cezasının İslâm'ın getirdiği dinî hürriyet anlayışına aykırı olduğu ve bunun bir ta'zir cezası olduğu şeklindeki itirazlardır. Yazar eserinde yer verdiği diğer bütün görüşleri tafsilatıyla tartışmış; red ve kabul etme sebeplerini ayrıntılarıyla anlatmıştır.

İrtidât Cezasının Farklı Açılardan Değerlendirilmesi (s. 153-168) başlığı altında ilk önce *İrtidât Cezasının Tespitinde Konjonktürün Etkisi* (s. 153-156) üzerinde durulmuştur. Yazar, Hz. Peygamber'in hiçbir kayıt koymadan, İslâm'dan çıkanların öldürülmesini genel bir üslupla emretmesinin yaşanan konjonktürle ilgili olduğunu belirtmektedir. Hz. Peygamber bu emri hayatının sonuna doğru peygamberlik iddiasında bulunan yalancılara turediği, irtidât hadiselerinin İslâm nizamını tehdit edecek bir boyuta vardığı ve Kur'an'ın Arap müşriklerine hayat hakkı tanınması ile ilgili nihâi emrinin indiği bir ortamda vermiştir. Çünkü bu dönemde meydana gelen irtidât hadiseleri çoğunlukla İslâm nizamını yıkmaya yönelik planın bir parçası olarak gelişmiştir. (s. 186). Böyle nazik bir zamanda irtidât edenler İslâm inancına, İslâm toplumuna ve İslâm nizamına ihanet etmiş olduklarından Hz. Peygamber öldürülmelerini emretmiştir.

Cezalar belli hakları ve yararları korumak için konduğundan dolayı *Hükümün İlleti ve Hukukî Yarar Açısından İrtidât Cezasına Bakış* (s. 156-62) başlığında da irtidât cezasının teşri kılınmasında etkili olan illet ve bu cezayla şâriin korumayı hedeflediği maslahat araştırılmıştır. Başta İmam Şâfiî olmak üzere fukahanın çoğunluğu irtidât cezasının illetini, mürtedin hak din olan İslâm'dan çıkması olarak belirlemişlerdir. Hanefilere göre mürtedin öldürülmesinin illeti onun irtidât etmekle fiilen savaştı duruma geçmesidir. Mürtedin öldürülmesinin emredilmesi meydana getireceği tahribatı önlemek içindir. Hanefiler bu illetin kadında bulunması durumunda onun da öldürülebileceğini belirtirler. (s. 157-58).

İrtidât Cezasının Had Cezaları İle Karşılaştırılması (s. 163-65) başlığında ise yazar irtidâdın hem suç hem de ceza yönüyle hadlerden ayrıldığını belirtmektedir. *Birincisi*, had gerektiren suçlarda somut bir suç fiili bulunur, ceza da bu fiilin meydana getirdiği tahribata karşılık verilir. Oysa irtidât, kişinin iç âleminde yaptığı bir muhasebe sonucu inanç değiştirme olayıdır. Bu ise, sadece düşünceye dayalı gerçekleşen bir olgudur. Ortada fiil olmadığından, kişi sırf irtidât etmekle somut bir tahribatta bulunmuş olmaz. Sırf din değiştirdiği için kişiyi cezalandırmak, bir

insanı sadece fikir ve kanaatlerinden dolayı cezalandırmaktır. *İkincisi*, had gerekti- ren bir suç delilleriyle sübut bulduktan sonra af imkânı yoktur. Dolayısıyla, suçlu- nun tövbe etmesinin cezayı düşürmede bir etkisinden bahsedilemez. Oysa irtidât suçunda mürted tövbeye davet edilmeden cezalandırılmaz. Bu yönüyle irtidât, had suçlarına değil, daha çok siyasî bir suç olan bağı suçuna benzemektedir. *Üçüncüsü*, irtidât cezasını had olarak değerlendirmenin önündeki engellerden biri de delilden doğan şüphedir. Mesela zina, kazf, hırsızlık, hırâbe gibi had gerektiren suçların ce- zası naslarda ihtimale yer bırakmayacak kadar açıktır, ayrıca kadın ve erkeklere eşit uygulanır. Oysa irtidât cezası Kur'an'da açık bir şekilde yer almadığı gibi bu suçta farklı cezalar öngören rivayetler ve uygulamalar bulunmaktadır. Bunlar toptan bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, bu cezaya had değil ta'zir cezasının özellikleri- nin hâkim olduğu sonucu çıkmaktadır.

Cezalar Sistemi İçerisindeki Yeri Açısından İrtidât Cezasına Bakış (s. 165-68) başlığında, irtidât cezasının fıkıh ve hadis kaynaklarında hangi ceza türleri içinde yer verildiği incelenmektedir. Fıkıh ve hadis kaynakları bu suçun sistem içindeki yeri hususunda farklı eğilimlere sahiptir. İrtidâtla ilgili hükümlere Buhârî *Kitâbu'l-Cihad*, *İ'tisâm ve İstîtâbe'de*, Nesâî *Kitâbu'l-Muhârebe'de*, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce *Kitâbu'l-Hudûd'da* yer vermiştir. İmâm Şâfiî konuyu *Kitâbu'l-Hudûd'da* ele almışken Müzenî, *Muhtasar'ında* *Kitâbu'l-Hudûd'dan* önce, *Bağy'dan* sonra ele almıştır. Nevevî'nin *Minhac'ında* ve iki meşhur şerhinde Müzenî'nin tertibine riayet edilmiş olması suçun siyasî yönünün göz ardı edilmediğini anlatmaktadır. Şirâzî ise daha net bir tavra sahip olup konuyu doğrudan *Kitâbu Kitâli Ehli'l-Bağy* içerisinde ele almıştır. Görüldüğü gibi İmâm Şâfiî'nin aksine müntesipleri bu cezayı mahza Al- lah haklarını içeren cezalar içerisinde yer vermeyip devlet nizamı aleyhine işlenen bağı suçuna benzetmişlerdir. Yazar, bu konuda en tutarlı davrananların Hanefiler olduğunu belirtmektedir. Mürtedin öldürülmesini, onun savaşçı durumuna geç- mesi ile açıklayan Hanefiler, irtidâdı savaş hukukuyla ilgili bir problem olarak ele aldıkları için konuyu *Kitabu's-Siyer'de* incelemiş olmaları mezhebin görüşüyle de tutarlı bir tutumdur. (s. 165-168) Yazara göre hadis ve fıkıh kaynaklarının irtidât cezasını aynı başlık altında incelememiş olmaları, bunun siyasî veya dinî nitelikli bir ceza mı, had veya ta'zir cezası mı olduğu konusunda farklı eğilimlere sahip ol- duklarını göstermektedir. Dolayısıyla irtidâdın had olarak değerlendirilmesi kesin olmayıp suçun niteliğine göre ceza da değişebilmektedir.

İslâm Âlim ve Düşünürlerinin İrtidât Cezası İle İlgili Aklı İzahları (s. 169- 178) başlığı altında irtidât suçuna bu denli ağır bir ceza takdir edilmesinin se- beplerine dair çağımızın İslâm âlim ve düşünürlerinin görüşlerine yer verilmiştir.

Bediuzzaman Said Nursî (ö. 1960), M. Ahmed Kâdirî (ö. 1961), Seyyid Kutup (ö. 1966), Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971), Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî (ö. 1979), M. Mustafa eş-Şelebî (ö. 1997), Seyyid Sabık (ö. 2000), Muhammed Hamidullah (ö. 2002) ve Said Ramazan el-Bûtî (ö. 2013)'nin bu cezanın dinde zorlama kapsamına girip girmediğiyle ilgili değerlendirmeleri aktarılmıştır. Bu âlimlerin ortak kanaati; irtidât suçuna ölüm cezasının verilmesinin sebebi sadece inanç değiştirmek değil; asıl sebep ihanette bulunma, savaşçı duruma geçme, İslâm hakkında şüphe ihdas etme gibi maddî faktörlerdir.

İrtidât Cezasının Günümüz Hukuk Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi (s. 179-182) başlığında ise din değiştiren kişiye ölüm cezası takdir edilmesinin günümüzde din ve vicdan hürriyetine baskı olarak kabul edilip eleştirildiğini belirten yazar, bu suçlamalarda konunun yanlış anlaşılmasının büyük payı bulunduğunu şöyle vurgulamaktadır: Mürtedin sırf din değiştirdiği için cezalandırıldığı tezi yanlıştır. Bu cezanın nedeni mürtedi İslâm'ı kabule veya Müslüman kalmaya zorlamak olmayıp kamu düzenini korumaktır. Zira bir insan İslâm'a girdiğinde bir ahit imzalamış olmaktadır. İslâm'dan çıkmak da bu sözleşmeyi bozmaktır. Ayrıca, İslâm'dan çıkan kişi, eylemleriyle İslâm nizamı için zararlı bir unsur haline gelirse, kanunen kendisine ölüme kadar varan cezalar takdir edilebilir. Günümüz modern hukuk anlayışında da benzer bir mantıkla çeşitli düzenlemeler yapılmakta, eylemleriyle kamu düzenini bozan kişilere çeşitli cezalar verilmektedir.

Sonuç olarak irtidât suçu ve cezasına dair kapsamlı bir çalışma ortaya koyan yazarın kanaati, İslâm'da bir şahsın salt din değiştirme tercihi dolayısıyla cezaî takibata uğramayacağı yönündedir. Başka bir ifadeyle, mürted sırf vicdanî kanaatinden dolayı İslâm'dan çıkmayı tercih etmiş ise cezalandırılması gerekmez; irtidâdında ilave başka niteliklerin bulunması gerekir. Yazar, ayrıca İslâm nizamı aleyhine somut bir zarar girişiminde bulunmayan mürtedin bu tercihinde maddî bir fiil olmadığı için cezalandırılmasını İslâm hukuku açısından problemlili bir durum olarak değerlendirmektedir. Nitekim bu durumun, bir kimseyi fikir ve niyetinden, düşünce ve kanaatlerinden dolayı cezalandırmak anlamına geldiğini belirtir.

Eserde savunulan tezlerden biri de İslâm'ın, irtidât fiilini *her hâlükârda değil*, ancak *somut bir tehlike doğurması* yani nitelikli irtidât suçunu oluşturması durumunda cezalandırma yoluna gitmiş olduğu düşüncesidir. Buna göre düşmanca duygularla İslâm'ın terk edilmesi din değiştirmenin mahiyetini değiştirmektedir. Dolayısıyla İslâmî değerlere ve Müslümanlara adeta savaş açma niteliğine bürünen bu tarz irtidât hâli somut bir tehlike olup buna müeyyide olarak ölüm dâhil herhangi bir ceza takdir edilebilir.

Özetle eserde salt din değiştirmeye verilecek ölüm cezasının İslâm ceza hukuku açısından sorunlar taşıdığı ve bu tür bir cezanın *had* değil, *siyasî niteliğe sahip bir ta'zîr* cezası olduğu savunulmuştur. Bu bağlamda eser, başta Hz. Peygamber olmak üzere sahabe ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemindeki irtidât suçlarına verilen cezalara farklı ve nisbeten özgün bir yorum getirmektedir.

Yazarın daha önce ceza hukuku alanında kitap ve makale çalışmaları yapmış olmasından dolayı birikim ve tecrübesinin eserine yansımış olduğu görölmektedir. Genel olarak esere anlaşılır bir dil ve akıcı bir üslubun hâkim olduğu; kavramsal düzeyde de ceza hukuku dilinin başarılı bir şekilde kullanıldığı söylenebilir.

Kitabın bölümlerinin tertibinde yazar konuyu sekiz ayrı başlık altında incelemiştir. Ancak başlıkları incelediğimizde bunların üç bölüm olarak tertibinin mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca yazarın eserde çocuğun irtidâtı konusunda sunduğu ayrıntılar (s. 101-116) okuyucunun dikkatini çalışmanın ana ekseninden uzaklaştırmaktadır. Çünkü çocuğun din değiştirmesi “irtidât” konusunun temel tartışma başlıkları arasında yer almamaktadır. Dolayısıyla bu konu daha özet bir şekilde sunulabilirdi.

Kısaca ifade etmek gerekirse eserin bu alanda yapılmış güncel çalışmalar arasında önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Güncel bir problem olan irtidâta ilişkin sorulara doyurucu cevap verdiğini söylemek mümkündür. Ayrıca konuyla ilgili yapılacak çalışmalara da ufuk açıcı katkılar sunacağı kanaatindeyiz.